

HRVATSKO KNJIŽNIČARSKO DRUŠTVO I SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA

Aleksandra Horvat

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet u Zagrebu

ahorvat@ffzg.hr

SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA KAO ZADAĆA KNJIŽNIČARA

Iako se to na prvi pogled može učiniti čudnim, o knjižničarskoj se struci tek posljednjih desetak godina izričito govori kao o profesiji zaduženoj da svojim korisnicima osigura slobodan i neometan pristup raznovrsnim informacijama. Zadaća knjižničara da omoguće slobodan pristup informacijama navodi se u brojnim međunarodnim dokumentima o knjižnicama nastalima u devedesetim godinama dvadesetoga stoljeća. (1)(2)(3)(4) Ta zadaća podrazumijeva, među ostalim, i mnogo aktivniji odnos knjižničara prema odabiru naslova za knjižničnu zbirku, uključivši i brigu za dostatno financiranje nabave, te nastojanje na izjednačavanju uvjeta pod kojima različite kategorije korisnika mogu koristiti knjižnicu. Usto, knjižničari se moraju aktivno i javno založiti za obranu intelektualne slobode, uvijek kad se ta sloboda pokušava ograničiti ili umanjiti. Pod intelektualnom slobodom podrazumijeva se pravo na slobodno mišljenje i izražavanje, a iz tog se prava posredno izvodi pravo pojedinca da bude informiran. Knjižničar, dakle, mora svojim korisnicima osigurati informacije koje su im potrebne da bi o nekoj temi mogli govoriti i mora se založiti u sprečavanju svakog pokušaja ometanja prijenosa informacija do korisnika.

Odnos knjižničara prema intelektualnoj slobodi nije uvijek jednoznačan, bez obzira na veću ili manju demokracičnost društvenog uređenja. (5)(6) Svako je društvo, naime, zainteresirano da kroz knjižnice namijenjene građanima širi one vrijednosti koje smatra temeljnim. Narodne knjižnice važne su svakom društvu zbog izobrazbene i kulturne zadaće koja im je namijenjena i radi koje su i osnovane. I obrazovanje i kultura utemeljuju se na sustavu vrijednosti koje društvo prihvaća i promiče. Prihvatiti načelo intelektualne slobode znači dopustiti iskazivanje različitih stajališta o mnogim, pa i za svako društvo posebno osjetljivim pitanjima, vezanim uz politiku, vjeru, spolnost i sl. To, dakle, znači i otvoriti mogućnost za stalno preispitivanje usvojenih društvenih vrijednosti, što zapravo znači za preispitivanje samoga društva. Istodobno se očekuje da knjižničar u narodnoj knjižnici postupa u skladu sa zacrtanim ciljevima i zadaćama knjižnice kao društvene ustanove, bez obzira na svoja osobna stajališta i uvjerenja. Kao i mnogi drugi zaposlenici, narodni knjižničar mora moći i znati odvojiti posao od osobnosti.

PROFESIONALNI KODEKS

Odnos prema korisnicima

Pripadnicima profesija u izboru i odlučivanju pomažu temeljna načela ponašanja profesije, obično sadržana u etičkom kodeksu, dokumentu pomoću kojega profesija postiže samokontrolu i jamči pružanje kvalitetnih usluga.(7) Postojanje etičkog kodeksa zapravo društvenoj zajednici jamči da će članovi profesije dobro obavljati svoj posao, jer ga moraju obavljati u skladu s načelima profesionalnog ponašanja, koja su poznata i koja društvo odobrava. Od profesije se očekuje da uvijek štiti korisnika i njegove interese stavlja ispred vlastitih. Liječnik koji se brine za ranjenike, na primjer, zna da mora pomoći i neprijateljskom vojniku, jer ga na to obvezuje profesionalni kodeks; odvjetnik prihvaća obranu bilo koje osobe, pa i one optužene za djelo koje je njemu kao osobi neprihvatljivo. Profesionalni kodeksi, dakle, tumače profesionalnost kao pružanje najbolje moguće profesionalne usluge svakome, bez obzira na osobno stajalište i mišljenje profesionalca koji uslugu pruža.

Sukladno tome knjižničarski kodeksi,(8) među kojima i kodeks Hrvatskoga knjižničarskog društva, (9) obvezuju pripadnike profesije na pružanje kvalitetnih usluga svim korisnicima, bez obzira na to što sam knjižničar misli o sadržaju tražene informacije. No ako struka prihvati načelo intelektualne slobode kao svoju osnovnu odgovornost i tako proširi opseg knjižničarskih zadaća i poveća njegovu odgovornost, može se očekivati da će knjižničar češće biti u nedoumici kako postupiti u određenim situacijama. Stoga bi bilo dobro pregledati i po potrebi preraditi knjižničarski etički kodeks, jer bi u njemu trebala biti utvrđena i na najbolji mogući način oblikovana osnovna pravila ponašanja u struci. Da naš etički kodeks nema snagu nepisanoga zakona, koju bi morao imati, poznato je. Zadovoljiti se, međutim, kao što se to često u nas radi, tvrdnjom daje to zbog toga što u njemu nisu zapisane sankcije za nepoštivanje odredbi, znači zapravo odustati od profesionalnosti. Etički kodeks je dokument koji uređuje ponašanje profesionalca, ali nije zakon i zato ni ne mora, iako i može, sadržavati sankcije. Osoba koja se osjeća profesionalcem, postupa u skladu s načelima profesije jer želi obavljati povjerene joj zadaće na najbolji mogući način. Etički bi kodeks morao biti oslonac profesionalcu i pomoći mu u povremenim nedoumicama o tome kako postupiti. No stručno društvo koje doista želi da njegovi članovi poštuju etička načela struke, može, ako to želi, urediti svojim statutom da određena vrsta prekršaja etičkog kodeksa ima kao posljedicu udaljšivanje iz članstva. No to nas vraća na početak: da bi se utvrdio prekršaj, potrebno je da članovi znaju koje se osnovne vrijednosti profesije ne smiju iznevjeriti.

Samo ako su te vrijednosti poznate, javno proglašene i prihvaćene među članstvom, ali i javnošću, stručno društvo može i zaštititi svojega člana. Dokaz za krhkost našeg knjižničarskog kodeksa i za nedovoljno poznate vrijednosti knjižničarske struke pruža i poznata činjenica da su na optužbe izrečene i objavljene sredinom devedesetih godina na račun naših knjižničara, zbog navodnih čistki knjiga u knjižnicama, pojedinci morali odgovarati sami. Pritom se nitko od njih nije pozivao na etički kodeks, ali se na njega nisu pozivali niti tužitelji. U sličnim polemikama između pripadnika javnosti i drugih struka česta su pozivanja na etički kodeks, zato što su vrijednosti struke dovoljno poznate i široj javnosti, odnosno zato što javnost zna što može očekivati od struke. Posve je sigurno, na primjer, da u prvim prikazima korčulanskoga slučaja, kao i ostalih novinskih izvještaja o odstranjivanju knjiga iz knjižnica, nitko od novinara ili čitatelja koji su na na te izvještaje reagirali, nije spominjao postupak redovitog otpisa knjiga. Vjerujem da razlog tomu nije u posebnom neprijateljstvu prema knjižničarima, koje je trebalo optužiti pod svaku cijenu i zatajiti svaku moguću oslobađajuću okolnost, već ipaku nedovoljnom poznavanju struke i stručnih postupaka u javnosti.

Odnos prema javnosti

Knjižničarska struka, kao i svaka druga profesija, mora komunicirati s javnošću, jer je samo tako može uvjeriti da svoje zadaće obavlja na najbolji mogući način i u skladu s osnovnim profesionalnim zasadama. Kad se želi dobiti mišljenje ili izjava struke o nekom stručnom pitanju koje zanima i javnost, stručno je društvo ono koje se vrlo često pita za mišljenje. Novinari mogu biti dobri partneri knjižničarima i mogu im pomoći u stjecanju nezavisnosti od tijela vlasti, o kojima još uvijek previše

ovise. Hrvatsko knjižničarsko društvo tijelo je posebno važno za knjižničare, jer može stvoriti povoljnu ili nepovoljnu sliku o knjižničarskoj profesiji u javnosti, zaštititi svojim ugledom pojedince i poboljšati opći status profesije. No o ciljevima i zadaćama stručnoga društva za javnost se mora govoriti jasno i jednostavno. O tim je ciljevima i zadaćama mnogo pisano u stručnoj literaturi, a većina se autora slaže da rad u društvu omogućuje bolje upoznavanje sa strukom i stručni razvoj pojedinca, pruža veće mogućnosti stalnoga stručnog usavršavanja i bolji uvid u cjelinu područja te omogućuje stvaranje i uspostavljanje profesionalnih i kolegijalnih veza, kako na razini zemlje tako i na međunarodnoj razini.(10)

U uvodnicima za Novosti HKD-a, koje sam pokrenula početkom 1994. godine, pisala sam o različitim zadaćama stručnoga društva. U uvodniku prvom broju(11) upozorila sam na razliku između knjižnica koje za svoj rad odgovaraju osnivačima i stručnoga društva koje, zahvaljujući kumulaciji znanja i stručnosti svojih članova ima uvid u cjelinu zbivanja u struci i može utvrditi neposredne zadaće i zacrtati razvoj struke. Dugoročnu politiku Društva definirala sam kao stvaranje u javnosti svijesti o potrebi i pravu pojedinca na informaciju, jačanje svijesti o važnosti uloge knjižnica u društvu, rad na poboljšanju kvalitete usluga i službi, promicanje intelektualne slobode, jačanje suradnje među knjižnicama i srodnim ustanovama, utjecanje na odgovarajući razvoj primjena informacijske tehnologije u knjižnicama, pomaganje u otvaranju novih knjižnica te sudjelovanje u oblikovanju ukupnog zakonodavstva vezanog uz knjižnice te školovanje i status knjižničara. Čini se da je danas, sedam godina kasnije, Hrvatsko knjižničarsko društvo na tragu tako zacrtane stručne politike.

Odnos prema kolegama

No u istom se uvodniku može naći i rečenica koja je, vjerujem, ostala nezapažena, a za koju smatram da je posebno važna za djelovanje stručnoga društva. U njoj se kaže da će društvo nastojati obavljanje zadaća povjeriti onim svojim članovima koji za svaku pojedinu zadaću imaju najviše sklonosti i predispozicija.(12) Povjeriti posao osobi koja će ga dobro obaviti znači moći prepoznati stručne kvalitete. To nas dovodi do posebnog dijela profesionalne etike: odnosa prema kolegama. Uz dio u kojemu izlažu kako se treba ponašati prema klijentima, profesionalni kodeksi redovito sadrže i načela vladanja prema kolegama. Još se u Hipokratovoj prisezi spominje poseban odnos prema onima koji vladaju istim umijećem, pa, na primjer, i suvremeni kodeks medicinske etike govori o poštovanju i zahvalnosti koju liječnik mora iskazivati svojim učiteljima te o primjerenom odnosu prema drugim liječnicima.(13) Vrlo je zanimljivo da taj kodeks sadrži i iskaz o tome da profesionalac treba izbjegavati "stjecanje i širenje ugleda samoisticanjem".(14) Profesionalan odnos prema kolegama podrazumijeva međusobno poštovanje, ali ono je zapravo posljedica poštovanja prema vlastitoj struci odnosno znanju i vještinama na kojima ona počiva.

Riječ je zapravo o ponašanju potpuno istovjetnom onome prema klijentima. I kolega, kao i klijent, može nam biti kao osoba potpuno stran, ne moramo dijeliti njegov životni svjetonazor, ali poštujemo činjenicu da dijelimo isti korpus znanja i iste profesionalne vrijednosti. Pripadati istoj profesiji znači vjerovati u iste temeljne profesionalne vrijednosti.

Odnos prema građi

Odnos profesionalca prema građi koja mu je povjerena spominje se, doduše, u našem stručnom kodeksu, no taj je dio ipak razrađeniji u kodeksu srodnih struka - arhivističke i muzejske.(15) Zacijelo je to stoga što arhivisti i muzealci rade pretežno s unikatnom građom, dok s tom vrstom građe u knjižnicama dolazi u doticaj tek uski krug knjižničara specijalista za staru i rijetku građu. No do sukoba interesa lako može doći i u knjižnicama, čak i kad se ne radi o posebno dragocjenoj građi.

Odlučivanje o izboru građe, dobavljača ili proizvođača, na primjer, vrlo je osjetljivo, a kako naše knjižnice nemaju pisane smjernice o ciljevima i načinu oblikovanja zbirke, i najbolji je izbor teško braniti. Vrlo je zanimljivo, na primjer, da kodeks profesionalne etike ICOM-a sadrži posebna pravila o prihvaćanju građe na dar i posudbu. Ta se građa može prihvatiti samo u skladu s unaprijed utvrđenom muzejskom politikom sakupljanja i izlaganja, a izložbe se smiju postavljati samo ako imaju opravdanu znanstvenu, obrazovnu ili stručnu svrhu.(16) U istom se kodeksu dalje nabrajaju mogući izvori sukoba interesa, a posebno se govori o neprofesionalnom ponašanju, u koje se ubraja primanje darova, gostoprinstva ili druge nagrade od trgovaca, aukcionara ili kojih drugih osoba, ako je vezano uz njihovu ponudu za kupnju ili otuđenje kojega muzejskog predmeta. I preporučivanje mešetara ili aukcionara javnosti smatra se neprihvatljivim.(17)

Osnovna je zadaća knjižničarskog društva da razvija profesionalizam. Kao posrednik između osnivača knjižnica i knjižničara, ono jamči osnivačima, pa i cijeloj društvenoj zajednici da će njegovi pripadnici znati pružiti kvalitetne usluge. Važna mu je uloga prijenosnika mišljenja i stajališta struke o pojedinim pitanjima zanimljivim korisnicima knjižničnih usluga javnosti. Društvo bi, dakle, trebalo mnogo intenzivnije nego dosad u javnosti stvarati svijest o potrebi i pravu pojedinca na informacije, čime bi stvorilo i jasniju sliku o ulozi knjižničara u društvu. Trebalo bi iskoristiti i svaku priliku da govori o ulozi i važnosti koju imaju knjižnice u obrazovanju, kulturi i informiranju svih građana. Svojim bi članovima najbolje pomoglo ako nastavi pratiti razvitak struke na međunarodnom planu i redovito prenosi nova znanja u zemlju. Od članova se društva zapravo očekuje i da sami doprinesu stvaranju novoga stručnoga znanja, a da su istaknuti članovi našega knjižničarskoga društva to činili, i čine, potvrđuje i citiranost njihovih radova u svjetskoj stručnoj literaturi.

Rad Hrvatskoga knjižničarskoga društva na promicanju intelektualne slobode

Što je naše stručno društvo dosad učinilo za širenje intelektualne slobode?

Najprije treba reći da je sredinom devedesetih godina slobodan pristup informacijama u nas još često poistovjećivan s otvorenim pristupom građi. Društvo je, stoga, smatralo da pojam slobodnog pristupa informacijama i ulogu knjižničara u osiguranju tog pristupa treba članstvu najprije izložiti i protumačiti, pa je o temi organiziralo nekoliko predavanja u Zagrebu i drugim mjestima. Ujesen 1998. osnovalo je, po uzoru na IFLA-u, posebnu komisiju za slobodan pristup informacijama, koja je trebala identificirati moguće prepreke slobodnom protoku informacija u nas i pokušati naći rješenja za njihovo uklanjanje. Komisija je počela raditi s velikim entuzijazmom, ali se ubrzo pokazalo da se mišljenja pojedinih članova o tome što bi trebalo biti pravo područje njezina rada umnogome razlikuju. Dio je članova predlagao da se Komisija bavi pojedinačnim slučajevima cenzure, odstranjivanjem određenih naslova iz knjižnica, dok su drugi mislili da je dužnost Komisije baviti se širokim spektrom pitanja od interesa za knjižnice, pa se u jednom trenutku činilo da bi Komisija trebala preispitati cjelokupnu politiku prema knjižnicama. Bez obzira na početna kolebanja u usmjerivanju rada na razini zemlje, Komisija je pažljivo pratila zbivanja u međunarodnoj sredini, posebno u IFLA-i, pa je tako neposredno nakon što je IFLA usvojila izjavu Knjižnice i intelektualna sloboda,(18) tekst dala prevesti i objavila u HKD novostima.

Pripremljen je i uređen tematski broj Vjesnika bibliotekara Hrvatske, objavljen 2000., ubrzo nakon što su izašli posebni brojevi časopisa *Libri* i *IFLA journal*(19) posvećeni istoj temi. Uz nekoliko priloga stranih kolega, koji su temu prikazali iz američkoga, zapadnoeuropskoga i ruskoga suvremenoga vidokruga, naši su knjižničari dali vrlo raznovrsne i izvorne priloge o zbivanjima u knjižnicama u rasponu od gotovo šezdeset godina. Većina se radova, ipak, bavi suvremenim problemima vezanim uz slobodan pristup informacijama.

Kao i neka druga knjižničarska društva,(20) Društvo je odlučilo izraditi i objaviti vlastitu izjavu o

svom stajalištu prema slobodnom pristupu informacijama. Smatralo se da bi ta izjava mogla biti privremenom dopunom etičkoga kodeksa, do donošenja novoga. Izjava je usvojena na skupštini Društva u Lovranu 2000., no pitanje je koliko je doista prihvaćena među našim knjižničarima. Njezin je sadržaj većim dijelom prenesen iz spomenutoga IFLA-ina dokumenta, no dodan je tekst

za koji su članovi Komisije smatrali daje potreban našem članstvu jer je specifičan za naše prilike. U Izjavi se članovi Društva pozivaju da se u radu vode stručnim, a ne ideološkim, političkim ili osobnim razlozima, a Društvo se obvezuje i javno zastupati i braniti pravo svojih članova da postupaju u skladu s načelima iznesenima u Izjavi.

Što još Društvo može učiniti za promicanje intelektualne slobode?

Društvo bi, po mome mišljenju, moralo najprije utvrditi prvenstvo među svojim raznorodnim i brojnim interesima. Mislim da bi očuvanje i promicanje slobodnog pristupa informacijama sigurno moralo biti među njegovim primarnim interesima. Potrebno je i osuvremeniti etički kodeks unošenjem načela jamčenja slobodnog pristupa korisnicima, te ga učiniti poznatijim među samim članovima, ali i u javnosti. Pravo na informiranje pojedinaca i odgovornost knjižničara za ostvarivanje toga prava moraju biti uvršteni kao tema u programe stalne stručne izobrazbe knjižničara te programe redovitoga stručnog školovanja, kao što se već nekoliko godina o toj temi predaje na dodipomskom i poslijediplomskom studiju Sveučilišta u Zagrebu. Organiziranje povremenih skupova o pojedinim aspektima ove široke teme također je način privlačenja pozornosti i promicanja ovoga važnog pitanja. Suradnja s drugim knjižničarskim društvima, ponajprije u regiji, te suradnja na međunarodnoj razini, u radu IFLA/FAIFE-a, te izmjena znanja i iskustava u tom području, mogla bi pomoći Društvu da jasnije ocrta svoj rad i djelovanje. Od specifičnijih zadaća trebalo bi svakako posebno spomenuti poticanje zanimanja knjižnica za izradu načela nabavne politike, kako u narodnim i školskim tako i u akademskim knjižnicama.

Bilješke

1. UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 37(1994), str. 251-254.
2. Ryyanen, M. Report on the role of libraries in the modern world.
<http://www.cordis.lu/libraries/en/reportrole.html>
3. IFLA/FAIFE. Knjižnice i intelektualna sloboda. IHHKD novosti br. 13 (listopad 1999), str. 11.
4. Guidelines on library legislation and policy in Europe. // Library legislation in Europe : discussion papers and country reports / edited by Christiane Bohrer. Bad Honef: Bock + Herchen Verlag, 2000. Str. 27-34.
5. O odnosu knjižničara na Zapadu prema intelektualnoj slobodi vidi npr.: Curry, Ann. The limits of tolerance: censorship and intellectual freedom in public libraries. Lanham, Md. ; London : The Scarecrow Press, 1997.
6. Dole, Wanda V.; Hurych, Jitka M.; Koehler, Wallace C. Values for librarians in the information age : an expanded examination. // Library Management 21, 6(2000), str. 285-297.
7. O odnosu profesije i društva koje profesiji prepušta obavljanje poslova, ali pritom vjeruje u samokontrolu profesije, vidi Horvat, Aleksandra. Profesionalizacija bibliotekarskog zanimanja. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 32, 1/4(1989), str. 103-113.

8. FAIFE na svojoj mrežnoj stranici nabraja 26 nacionalnih knjižničarskih društava koja su usvojila etički kodeks, <http://www.faiife.dk> (12. 7. 2001).
9. Etički kodeks Hrvatskog bibliotekarskog društva. <http://jagor.srce.hr/hkd/kodeks.htm>. (12. 7. 2001)
10. Te se poznate vrijednosti ponavljaju i u posebnom broju časopisa Library Trends 46,2(1997), koji je u cijelosti posvećen ulozi stručnih udruga. Posebno vidi članak Williama Fishera. The value of professional associations. // Library Trends 46,2(1997), str. 320-330.
11. Horvat, A. Stručno društvo danas. // HBD novosti br. 1/3 (lipanj 1992/ožujak 1994).
12. Isto, str. 1.
13. Kodeks medicinske etike. // Liječničke novine 1996, br. 126.
14. Isto, čl. 8.
15. Etički kodeks arhivista. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1997.; Statut & Kodeks profesionalne etike ICOM-a. Zagreb : Nacionalni komitet ICOM-a, 199?. Zanimljivo je također da Unesco planira izraditi i do 2003. donijeti etički kodeks za cijelu informacijsku profesiju. <http://webworld.unesco.org/infoethics2000/index.html> (14.10.2001)
16. Kodeks profesionalne etike ICOM-a, t. 3.5 & 3.6.
17. Isto, t. 8.6.
18. Knjižnice i intelektualna sloboda.
19. Libraries and intellectual freedom. II IFLA journal 26, 4(2000); Libri 50, 1(2000).
20. Vidi npr. dokument britanskoga Knjižničarskog društva Intellectual freedom and censorship. <http://www.faiife.dk/ethics/ifstat/lastat.htm> (3.1.1999)

THE CROATIAN LIBRARY ASSOCIATION AND FREEDOM OF ACCESS TO INFORMATION

Summary

The author argues that the acceptance of free access to information as a basic responsibility of the library profession might create potential conflicts, since every librarian assumes at least three different roles: she/he is a private person, a professional and an employee while the attitudes, beliefs and the conduct of the three do not always have to be in harmony. Professional code of ethics might help librarians and provide some guidance for behaviour in their daily work. Code of ethics is seen as a document that guarantees the clients and the society as a whole the best quality of services. It emphasises the basic values of the profession and suggests the proper course of behaviour in certain situations. There are codes that go into more details concerning the so-called improper behaviour, than the others. The examples offered are: ICOM and ICA codes of ethics that are found to be more comprehensive and detailed than the Croatian Library Association Code of Ethics. The importance of establishing good relations with the media is pointed out, because the author believes that the public insufficient knowledge of what the library profession does can be improved by the media reports. Librarians' codes of ethics also regulate the behaviour among the colleagues and towards the library

material. The tasks of the library association are described and it is argued that the promotion of free access to information for users should be a priority. Actions done by the Croatian Library Association in the field of intellectual freedom comprise organisation of lectures, establishment of the Committee for Freedom of Access to Information, translation of IFLA's Libraries and intellectual freedom, creation and adoption of the Croatian Library Association Declaration on Free Access to Information and publishing a special issue of library journal dedicated to the topic. The author suggests that the future actions should be aimed at including the topic in the educational and training programmes for the profession at all levels and encouraging public, school and academic libraries to draw and adopt the collection development guidelines.